

ERIK ERIKSON : İNSANDA GELİŞİMİN SEKİZ EVRESİ (*)

Yazan : David Elkind

Çev. : Dr. Ali DÖNMEZ (*)

Yazar'a göre Erik Erikson'un insan yaşam döngüsünün ayrıntılı dökümü, savaş sonrası yıllarda psikoanalize ve genel olarak psikolojiye yapılan en önemli katkılardan biridir. Freud'dan farklı olarak Erikson, bir bireyin karakterinin geriye dönülmez biçimde çocuklukta biçimlenmediğine, aksine yaşamın her evresinde derin değişimlere gebe olduğuna inanır. Ergenlikte «benlik bunalımı» kuramı hem profesyoneller hem de profesyonel olmayanlarca geniş kabul görmüştür.

David Elkind, New York Eyaleti'nin Rochester Üniversitesinde psikoloji, psikiyatri ve eğitim profesörüdür. Ayrıca özel bir Problemler Çocuklar Okulu'nun başkanlığını yapmaktadır. Profesör Elkind'in üç yeni kitabının 1978'de yayınlanması programlanmıştır : Çocuk Gelişimi (İ.B. Weiner'le birlikte), Çocuk ve Toplum (bir makaleler derlemesi), ve Çocuğun Gerçeği. (*Dialogue*)

Erik H. Erikson bugün Amerika'da belki de en çok bilinen ve okunan psikoanalisttir. Kitapları ülke çapında hemen hemen bütün psikoloji ve psikiyatri fakültelerinde kullanılmaktadır; onun betimlediği insan yaşam döngüsündeki, herbiri kendi sorun ve çelişkileriyle sekiz evre, insan gelişimi, eğitim ve sosyal hizmet alanlarına ilişkin hemen her kitapta yer almaktadır. Erikson'un çeyrek yüzyıl önce özellikle iç gerilimin ergenliğe rastlayan dönemini açıklamak için getirdiği «benlik bunalımı» sözü Amerikan deyimlerinin kabul edilmiş ve bilinen bir parçası olmuştur. Ergenlere ve yetişkinlere özgü problemler üzerinde önemle durması, kişilik gelişiminin başlangıcı ve bitimi olarak daha önceki tek yanlı vurgunun düzeltilmesine yardım etmiştir.

(*) Eğitim Psikolojisi Bölümü Asistanı.

(1) *Dialogue*, cilt 11, sayı 1, 1978 s. 3-13.

Erikson'un çok yakın geçmişteki psiko-tarihsel ve psiko-sosyal yazıları da geniş beğeni kazanmıştır. Genç Adam Luther (1958) çalışması bir Broadway oyununa esin kaynağı olmuş ve Gandhi'nin Gerçeği (1959) adlı kitabı felsefe ve din gurubundan hem bir Pulitzer hem de Ulusal Kitap (National Book) ödülü kazanmıştır. Geçen yıllarda ve halen Erikson çeşitli genel konular üzerinde yazılar yazmaktadır. En son kitabı Toys and Reasons (1976), örneğin, çocukluk oyunlarında siyasal imgelemeleri konu almıştır. Yetişkin davranışını çocukluk olaylarının bir uzantısı olarak görmemekle birlikte, Erikson, çocuk oyunları ile yetişkin «oyun-planları» arasında ve bazı çocukça oyunların yineleyici niteliği ile oy verme ve görevlilerin atanması gibi siyasal süreçlerin yineleyici nitelikleri arasında önemli bağlantılar bulur.

Erikson'un Freud'cu kuramın temel öğelerinden bir çoğunu kabul ettiği ve kendi görüşlerini bunlar üzerinde yapılandığı göz önüne alınırsa, onun katkılarının psikoanalizde gerçek ilerlemeler olduğunu vurgulamak gerekecektir. Bu anlamda Erikson, daha önce Freud'la çalışan ama ondan ayrıldıktan sonra, Carl Young ve Alfred Adler gibi, onun kuramlarını reddeden ve yerlerine kendilerinininkileri koyan psikolog ve psikoanalistlerden ayrılır. Benzer bir biçimde, Erikson ayrıca Karen Horney, Abraham Kardiner ve Harry Stuck Sullivan gibi, Freud'cu kuramın (yanlış olarak) insanın toplum ve kültürle ilişkisi hakkında söyleyecek birşeyi olmadığını var sayan Neo-Freud'çulardan da ayrılır. Freud'un cinselliği vurguladığı doğru olmakla birlikte, o bunu zamanının katı cinsel yasaklamaları ile başa çıkabilmek için yapmıştır. Bu tür cinsel yasaklamalar tarihin o döneminde sıklıkla nevrozların nedeni olmaktaydı. Daha sonraki yazılarında ise, Freud, bireyin kendisine ve dünyasına ilişkin tutum ve kavramlarının da ambarlandığı kişiliğin yürütücü gücü olan ego ile ilgilenmeye başlamıştır. Erikson'un gözlemleri ve kuramsal yapıtları çoğunlukla, bu gücün yani ego'nun psiko-sosyal gelişimini konu almıştır. Böylece Erikson, psikoanalitik kurama Freud'un anıtsal katkısını yadsımadan ya da görmezlikten gelmeden yenilikler katmayı başaramıştır.

Olağandışı Bir Meslek Yaşamı

Bu sözünü etmeğe değer başarısıyla Erikson, 70'lerinde beyaz saçı, beyaz bıyığı, titrek aksanı ve yumuşak huyu ile Jean Hershold, Paul Muni gibi eski aktörleri anımsatan yakışıklı bir adamdır. Arkadaşlarına karşı sıcak ve cana yakın olmasına karşın, Erikson halk tarafından tanınıp bilinme olasılığına karşı oldukça utangaç birisi-

dir. Bu özellik, halkı örtülü biçimde de olsa malzeme olarak kullanmanın onda yarattığı ahlâksal kuşkularla birlikte, Erikson'un gözlem ve kavramlarını yayınlamakta başlangıçta gösterdiği çekimserliği açıklamakta yardımcı olabilir (İlk kitabı Çocukluk ve Toplum 1950 de kendisi 48 yaşında iken yayınlanmıştır).

Geçen yıllarda, yayınlamaya karşı olan bu çekimserliği azalmış ve Erikson artan bir hızla yayınlara girmeye başlamıştır. Şimdiye kadar altı çalışmasını yayınlamış bulunmaktadır (Luther ve Gandhi'deki biyografik incelemelere ek olarak). Bunlar arasında «Çocukluk ve Toplum» psikolojik düşüncede en etkili olanıdır. Bu kitapların kendisine kazandırdığı ödüller ve üne karşın Erikson, bunların uyardığı yaygın ilgiye şaşmış görünmekte ve yanlış anlaşılma ve yorumlanma olasılığı yüzünden birazcık rahatsızlık duymaktadır. Kitaplarının kendileri için konuşmalarını ve fazla ortalarda görünmemeyi yeğlerken, kendisi ve çalışmaları hakkında daha fazla bilgi edinme konusundaki yaygın isteğe boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Profesyonel yaşamının gidişi olağandışı olduğu kadar da farklı yönler göstermiştir. Danimarkalı bir anababadan gelme olup, 1902'de Almanya'nın Frankfurt kentinde doğmuştur. Doktor olan üvey babasının tıbbı girmesi konusundaki ısrarlarına karşın o çocuk portreleri yapan bir sanatçı olmuştur. Resmî olmayan ortamlarda Freud'la karşılaştığı ve psikoanalitik eğitime girip tamamladığı Viyana'da yerleşti. Mesleğinin başlangıcında bile Erikson'un, bir Montessori öğretmeni (çocuklara sıkı denetim altında öğretmek yerine rehberliğe dayalı öğretim yapan öğretmen) olarak eğitilmiş ve sertifika almış olması ilgi ve etkinliklerinin genişliğini gösterecek kanıtlardır. Viyana'dayken Joan Moivat Serson'la karşılaştı ve onunla evlendi. Moivat Serson bir Amerikan sanatçısı idi. Evlendikten sonra da ruh sağlığı üzerinde danışman ve yazar oldu. Erikson öğretmenlik ve mesleği ile ilgili uygulamalar için Boston'a davet edilince 1933 yılında karı-koca Amerika Birleşik Devletlerine gittiler. Gerçekten de Erikson, Boston dolaylarındaki ilk çocuk analistlerinden biriydi. Bundan sonraki 20 yılda Harvard, Yale ve Berkeley'de klinik ve akademik görevlerde bulundu. 1951 yılında Austen Rigs Center'da yeni bir programı -uyumsuz gençler için yöresel bir özel klinik- başlatmak üzere bir grup psikiyatristle birleşerek onlarla birlikte Massachusetts'de Stockbridge'e gitti. 1961 yılında Harvard'a insan bilimleri profesörü olarak atanıncaya kadar da Rigs'de kaldı. 1971 yılında Harvard'dan emekli olarak, yazılarını sürdürdüğü, klinik ve üniversitelerde danışmanlık yaptığı Kuzey Kaliforniya'ya göç etti.

Amerikan Kızılderilileri ve Savaş Gazileri

Belkide başlangıçta bir sanatçı olması yüzünden Erikson, hiçbir zaman bilinen anlamda bir psikoanalist olmadı. Örneğin, çocukları tedavi ederken hep genç hastalarını evlerinde ziyaret etmekte ve anababaları ile bir akşam yemeği yemekte ısrar etti. Bu tutumun bir uzantısı olarak, 1930'larda Güney Dakota ve Kuzey Kaliforniya'daki Kızılderili bölgelerinde alan çalışmaları yapmaya karar verdi. Bu deneyimleri ile ilgili yazıları, kendi kültüründen başka kültürlerle ilişkin düşünce yollarına ve dünya görüşlerine girmedeki hünerine ve bunlara karşı olan duyarlılığına ilişkin özel bir yeteneği olduğunu gösterdi.

Geleneksel psikoanalitik kuramın sınırları içinde açıklayamadığı belirtilerle karşılaşmaya başlaması Kızılderililerle çalışmakta olduğu döneme rastlar. Yetişkin bir kıızılderilin duygusal problemlerinin çoğunun özünü, köksüzlük duygusu ve şimdiki yaşam biçimi ile kabile tarihindeki yaşam biçimi arasındaki kopukluk oluşturuyordu. Kızılderili geçmişten bir kopukluk duymakla kalmayıp ayrıca beyaz kültürün değerleri ile kültürlenme sürecinin önünde açtığı gelecekle de özdeşleşememekteydi. Böyle bir kişinin karşılaştığı sorunlar, Erikson'a göre, ego ve kültürle ilişkili olmak zorunda idi. Freud'un vurguladığı cinsel dürtüler ise, bu tür sorunlarla yalnızca anlık olarak ilişkili olabilirdi.

Erikson'un Kızılderili Rezervasyonlarında edindiği izlenimler, II. Dünya Savaşı sırasında çalıştığı San Francisco'daki Gaziler Rehabilitasyon Merkez'inde pekiştirildi. Kendisinin ve Meslektaşlarının tedavi ettikleri askerlerin çoğunun I. Dünya Savaşı sırasında «Şarapnel Şoku» durumlarına uymadığı ya da benzemediği görüldü. Aksine, Erikson bu askerlerin çoğunun kim ve ne olduklarına ilişkin duygularını yitirdikleri izlenimini edinmişti. Askerler olarak, etkinlikleri, tutumları ve duyguları ile, savaş öncesinde yaşadıkları etkinlikler, tutumlar ve duygular arasında bir yakınlık sağlamada güçlük çekiyorlardı. Birincilerle ikincileri bağdaştırmak onlar için güçtü. Benzer olarak, bu kişilerin bastırılmış ya da çelişen dürtüler yüzünden güçlüklerle karşılaşmış olmaları olası iken, asıl sorunları, Erikson'un o zaman söylediği gibi, bir «kimlik karışıklığı» sorunu idi.

İnsanda Sekiz Evre

Bütün bunlar, Erikson'un klinik gözlemlerinden elde ettiği verileri, Çocukluk ve Toplum adlı kitabında kavramlaştırmasından on

yıl kadar önceydi. Onbeş yıllık bir deneyim ve araştırmanın derlemesi olan bu kitapta Erikson, insan ego'sunun incelenmesine üç temel katkıda bulunmuştur. Bunlardan ilki, Freud'un betimlediği psikoseksüel gelişim evreleriyle (oral, anal, phallik ve genital) yanyana giden, ego gelişiminin psiko-sosyal evreleri olduğunu ileri sürmesi idi. Ona göre psiko-sosyal gelişim evreleri içinde birey kendisine ve sosyal dünyasına karşı yeni temel yönelimler geliştirmek zorundaydı. İkincisi, kişilik gelişiminin ergenlikte durmadığı, tersine, bütün yaşam döngüsü boyunca sürdüğü yolundaki görüşü idi. Sonuncu katkısı ise, her evre'nin olumlu olduğu kadar olumsuz içeriklerinin de bulunduğunu ileri sürmesi olmuştur.

Erikson'un düşünce biçimine ve yukarda sözü edilen katkılara ilişkin çok şey, geliştirdiği yaşam evreleri şemasına bakılarak anlaşılabılır. Erikson insan yaşam döngüsünde sekiz evre belirlemiştir. Bu evrelerin herbiri içinde yeni bir «sosyal etkileşim» boyutu, bir bireyin kendisi ve sosyal çevresi ile olan etkileşiminde yeni bir boyut olasılık kazanır.

Güvene karşı Güvensizlik. (Trust versus Mistrust). Erikson şemasındaki ilk evre, klasik psikoanalitik kuramda genellikle yaşamın ilk yılını kapsayan oral evre'nin karşılığıdır. Erikson'un görüşüne göre bu dönemde ortaya çıkan sosyal etkileşim boyutu bir uçta *güven*, diğer uçta ise *güvensizlik*dir. Çocuğun dünyaya, başka insanlara ve kendine güvenme derecesi büyük ölçüde gördüğü bakımın niteliğine bağlıdır. Gereksinimleri uyarıldıkları anda karşılanan, rahatsızlıkları çabucak giderilen, bağra basılan, okşanıp sevilen, kendisiyle oynanan, konuşulan bebek dünyanın yaşam için güvenilir bir yer olduğu ve insanların yardımcı ve güvenilebilir oldukları yolunda bir duygu geliştirir. Bakımın tutarsız, yetersiz ve reddedici olduğu zamansa bebekte genel olarak dünyaya, özel olarak da insanlara karşı daha sonraki gelişim evrelerine taşıyabileceği temel bir güvensizlik, korku ve kuşku tutumu gelişir.

Burada belirtmek gerekir ki, temel güven ya da güvensizlik sorunu yaşamın ilk yılında, bir daha karşılaşılmamak üzere, tümünden çözümlenmiş değildir: birbirini izleyen gelişim evrelerinin herbirinde yeniden ortaya çıkacaktır. Bunun böyle olmasında hem umut hem de tehlike vardır. Bir güvensizlik duygusu ile okula giren çocuk, kendini güvenilir yapacak güçlüğü katlanmış belli bir öğretmene güven geliştirebilir; elde ettiği bu ikinci fırsatla, önceki güvensizlik duygularını yenebilir. Öte yandan, örneğin, anababasının incitici koşullar altında boşanması ve ayrılması gibi durumlarda, bebeklik-

ten yaşamsal önemde bir güven duygusu ile geçen çocukta hâlâ daha sonraki bir evrede güvensizlik duyguları etkinleşebilir.

Bir Denge Sağlama

Özerkliğe karşı Kuşku. (Autonomy versus Doubt). İkinci evre yaşamın ikinci ve üçüncü yıllarını kapsar ki, bu dönem Freud'cuların anal evre dediği dönemdir. Erikson burada *özerkliğin* ortaya çıkışını görür. Bu gelişme çocuğun yeni motor ve ruhsal yetileri üzerine yapılır. Bu evrede çocuk yalnızca yürümekle kalmaz, ayrıca tırmanır, açıp kapar, düşürür, iter, çeker, tutar ve salıverir. Küçük çocuk sözü edilen ve benzeri yeni başarılarından gurur duyar ve pasta kutusunun bağlarını çözmek olsun, şişeden vitamini seçmek olsun ya da tuvalette su kolunu çekmek olsun herşeyi kendisi yapmak ister. Eğer anababa küçük çocuğun yapabildiklerini yapabildiği kadar, istediği zamanda ve hızda yapmaya olan gereksinimini bilir, ona göre davranırlarsa çocuk kaslarını, içtepilerini ve önemli bir ölçüde çevresini kontrol edebileceğine ilişkin bir duygu - bir özerklik duygusu geliştirir.

Öte yandan, sabırsız ve çocuğun kendi yapabileceklerini onun yerine yapıveren bakıcılar onda bir *utanç* ve *kuşku* duygusunu pekiştireceklerdir. Kuşkusuz her anababanın çocuklarına yardımda telaşlı olduğu zamanlar vardır ve çocuklar bu gibi masum yanlışları bağışlıyacak kadar cesurdurlar. Yalnızca, sürekli fazla koruyucu bakım ve «kazaların» (yatak ıslatma, kirletme, dökme ve kırma gibi) sert, düşüncesiz eleştirisi, çocukta başka kişilere ilişkin aşırı bir utanç, kendini ve dünyasını denetim altında tutmaya ilişkin aşırı bir kuşku duygusunun gelişmesine neden olur.

Eğer çocuk bu evreyi özerklik duygusundan daha ağır basan utanç ya da kuşku duygularıyla geçerse, bu onun daha sonraki -ergenlik ve yetişkinlikte- özerklik girişimlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Tersine, bu evreyi utanç ve kuşku duygularının çok üstünde özerklik duygusu ile geçen çocuk yaşamın daha sonraki evreleri için özerklik yönünden iyi hazırlanmış demektir. Öte yandan, bu dönemde özerkliğin kuşku ve utançla oluşturduğu böyle bir denge daha sonraki olaylarla olumlu ya da olumsuz yönde değişebilir.

Girişkenliğe karşı Suçluluk. (Initiative versus Guilt). Bu üçüncü evrede (genellikle 4. ve 5. yaşlar) okul öncesi çocuk artık bedenini oldukça iyi denetim altına alabilmıştır ve üç tekerlekli bisiklete binebilir, koşabilir, kesebilir, çarpabilir. Böylece, kendi başına motor etkinlikleri başlatabilir ve artık yalnızca öteki çocuklara karşılık vermek,

onların davranışlarını taklit etmekle kalmaz. Aynı şeyler, çocuğun dili ve düşlem (fantazi) etkinlikleri için de doğrudur. Dolayısıyla, Erikson bu evrede ortaya çıkan sosyal boyutun bir ucunda *girişkenliğin* öbür ucunda da *suçluluğun* yer aldığı savını ileri sürer. Çocuğun bu evreyi suçluluk duygularına ağır basan bir girişkenlik duygusu ile geçebilmesi, büyük ölçüde anababanın onun kendikendine başlattığı etkinliklere nasıl tepki gösterdiklerine bağlıdır. Koşmak, bisiklete binmek, kaymak, tekerlekli oyuncaklara binmek, kavga etmek, güreşmek gibi motor oyunları başlatmada yeterli özerklik verilen çocuklar girişkenlik duygularını pekiştirirler. Girişkenlik, ayrıca, anababaların çocukların sorularını (zekâsal girişkenlik) yanıtladıkları, alaya almadıkları ya da oyun etkinlikleri için düşlemi engellemedikleri zaman da gelişir. Öte yandan eğer, anababası çocuğa motor etkinliklerinin kötü, sorularının saçma, oyununun aptalca ve saçma olduğu duygusunu verirlerse, kendikendine başlatılmış etkinliklerin yani girişkenliğin çok üstünde ve daha sonraki evrelere taşınabilecek bir suçluluk duygusunun gelişmesine neden olurlar.

Erken Okul Yılları

Becerikliliğe karşı Aşağılık Duygusu. (Industry versus Inferiority) Dördüncü evre -altıdan onbir'e kadar olan yaş dönemi- ilkököl yıllarıdır (klasik psikoanalistlerce örtülü dönem olarak betimlenir). Söz konusu evre, çocuğun karşı cinsten anababaya karşı olan sevgisinin ve aynı cinsten anababayla rekabetinin gizli ya da edilgin olduğu dönemdir. Ayrıca, çocuğun akıl yürütmede tûmdengeli mi kullanabilir duruma geldiği ve kurallara göre oynayıp öğrenmeyi becerebildiği evre, bu dördüncü evredir. Örneğin, çocukların bu döneme gelinceye kadar bilye, dama ve diğer «sıra ile oynanan» ve kurallara uymayı gerektiren oyunları gerçekten oynayabildikleri söylenemez. Erikson'a göre, bu dönemde ortaya çıkan sosyal boyutun bir ucunda *beceriklilik* öteki ucunda ise *aşağılık duygusu* vardır. Beceriklilik terimi, çevredeki şeylerin nasıl yapıldıkları, nasıl işledikleri, ne yaptıkları yolunda bir ilginin öncelik taşıdığı, bu dönemin özelliğini çok iyi anlatmaktadır. Bu dönem, Robinson Crusoe'nun etkinliklerini betimlediği coşku ve ince ayrıntılar anlamında çocuğun tomurcuklanmış beceriklilik duygularını okşayan bir Crusoe çağıdır. Çocuklar yapma, etkinlikte bulunma, ya da pratik şeyler yapma (ağaç evler ya da uçak modelleri yapmak - ya da pişirmek, kızartmak ya da dikiş dikmek olsun) çabalarında isteklendirildikleri, yaptıklarını bitirmelerine izin verildiği ve sonuçlar için övölüp ödüllendirildikleri zaman beceriklilik duygusu arttırılmış olacaktır. Tersine çocukları-

nın yapmaya ve etkinliğe yönelik çabalarını «rahatsız edici» ve yalnızca bir «alt-üst etme» olarak gören anababalar çocukta aşağılık duygusunu körüklemiş olacaklardır.

İlkokul yıllarında ise çocuğun dünyası evden çok daha fazlasını içerir. Artık aileden başka sosyal kurumlar bireyin gelişimsel bunalımlarında oynadıkları rol bakımından ağırlık kazanmaya başlamışlardır. (Erikson burada yalnızca anababa davranışının çocuk üzerindeki etkisi üzerinde duran psikoanalitik kurama yeni bir ilerleme daha getirmiştir). Bir çocuğun okul deneyimleri onun beceriklilik ve aşağılık duyguları dengesine önemli katkılarda bulunur. Örneğin, 80-90 arasında, ortalamanın altında, bir I. Q. su (zekâ bölümü) olan bir çocuğun beceriklilik duygusu evde ödüllendirilir ve isteklendirilirse bu çocuğun özellikle sarsıcı (travmatik) bir okul yaşantısı olacaktır. Özel sınıflarda olmak için «çok zeki», orta yetideki çocuklarla yarışabilmek içinse «çok yavaştır». Sonuç olarak, aşağılık duygularını pekiştiren akademik çabalarında, sürekli başarısızlıkla karşılaşacak, bu başarısızlıkları yaşayacaktır.

Öte yandan, evde beceriklilik duyguları kötülenmiş ya da aşağılanmış bir çocuk bu duyguları duyarlı ve kararlı bir öğretmenin çabalarıyla okulda yeniden canlandırabilir. Bu yüzden çocuğun beceriklilik duygusunu yoksa aşağılık duygusunu geliştireceği, artık yalnızca anababanın bakım çabalarına değil başka yetişkinlerin davranış ve tutumlarına da bağlıdır.

Ergenlikte Kimlik Bunalımı

Kimlik Kazanmaya karşı Rol Karışıklığı. (Identity versus Role Confusion). Çocuk ergenliğe girdiği zaman (aşağı yukarı 12-18 yaşları), psikoanalitik kurama göre, bir erken çocukluk problemi olan «aile romantikliği»nin yeniden uyanışı ile karşılaşır. Sorunu çözmede izlediği yol kendi kuşağından romantik bir ortak, bir eş aramak ve bulmaktır. Ergenliğin bu yönünü yadsınamamakla birlikte, Erikson başka problemlerin varlığını da vurgular. Ergen fizyolojik olduğu kadar ruhsal olarak da olgunlaşır ve bedenindeki değişimler sonucu yaşadığı yeni duygu, duyum ve isteklere ek olarak dünyaya bakışında, dünyaya ilişkin düşüncesinde yeni birçok yollar geliştirir. Başka şeyler yanında ergenler artık başka insanların düşünceleri hakkında düşünebilir ve öteki insanların kendileri hakkında ne düşündükleri üzerinde kafa yorabilirler. Aynı zamanda ülküleştirilmiş aileler, dinler ve toplumlar düşünebilir, bunları yaşadıkları aile, din ve toplumlarla karşılaştırabilirler. Son olarak ergenler, toplumun tüm çelişkili yönlerini uyumlu bir bütüne dönüştürecek kuram ve felsefeler geliştirir.

meyi başarabilecek duruma gelirler. Tek sözcükle, ergen bir ülküyü gerçekleştirmenin onu düşlemlemek kadar kolay olduğuna inanan sabırsız bir ülkücüdür.

Erikson, bu dönemde ortaya çıkan kişiler arası ilişkiler boyutunun olumlu ucunda *kimlik duygusunun*, olumsuz ucunda ise *rol karışıklığı* duygusunun yer aldığı savında bulunur. Bu demek oluyor ki, yeni bulunmuş bütünleyici yetilerinin ışığında ergene düşen, bir oğul, bir öğrenci, bir atlet, bir arkadaş, bir izci, bir gazete satıcısı vb. olarak kendi hakkında öğrendiklerinin tümünü bir araya getirmek ve geleceğe hazırlanırken, kendisinin bu farklı imgelerini geçmişle bağlantılı ve anlamlı bir bütün içinde örgütlemektir. Genç kişi bu çabasında başarılı olduğu ölçüde psikososyal bir kimlik duygusuna, kim olduğuna, nerede bulunduğuna ve nereye gidiyor olduğuna ilişkin bir sezgiye ulaşacaktır.

Anababanın gelişim bunalımlarının sonuçlarının belirlenmesinde daha doğrudan etkili olduğu önceki evrelerin tersine, bu evrede anababanın etkisi çok daha dolaylıdır. Eğer genç -anababası sayesinde- ergenliğe yaşamsal bir güven, özgürlük, girişkenlik ve beceriklilik duygusu ile geçerse anlamlı bir kimlik duygusu geliştirmesi olasılığı çok daha artmış olacaktır. Kuşkusuz ergenliğe oldukça büyük ölçüde bir güvensizlik, utanç, kuşku, suçluluk ve aşağılık duygusu ile giren genç için de bunun tersi geçerli olacaktır. Bu söylenenlerin ışığı altında, sonuç olarak, denebilir ki, başarılı bir ergenliğe ve bütünlenmiş bir psiko-sosyal kimlik duygusunun kazandırılmasına hazırlık kundakta başlamak zorundadır.

Rol Karışıklığı

Kötü bir çocukluk ya da güç sosyal koşullar yüzünden genç kişisel bir kimlik duygusuna erişemediği zaman belli ölçüde bir rol karışıklığı duygusu geliştirecektir. Diğer bir anlatımla, kim olduğunu, nereye ya da kime ait olduğunu bilememe duygusu ergende kendini gösterecektir. Böyle bir karışıklık, suçlu genç insanlarda sıklıkla görülen bir belirtidir. Cinsel ilişkilerde kural tanımayan ergen kızların çokluk parçalanmış bir kimlik duyguları vardır. Böyle bir kimlik duygusu içinde, bu kızlar cinsel davranışlarını zekâ ve değer sistemlerinden kopmuş olarak yaşarlar. Bazı gençler «olumsuz bir kimlik» ararlar; aile ve arkadaşlarının onlar için öngördüğü kimliğin tersi bir kimlik. Bir «suçlu» ya da «hippi» hatta bir «LSD tiryakisi» olarak kimliklenmek bazan hiç kimliksizliğe yeğlenebilir.

Ergenlikte açık bir kişisel kimlik duygusu geliştirmede başarısızlık, sürekli başarısızlık güvencesi değildir. Öte yandan ergenlikte,

işler bir kimlik duygusuna ulaşmış bir birey, yaşamda ilerlerken, doğal olarak, bu benliğe yönelik karşı koymalar ve tehditlerle karşılaşacaktır. Erikson, yaşamın sürekli bir değişim olduğunu, herhangi bir evrede karşılaşılan problemleri çözmenin, yenilerinin ortaya çıkmasını önlemeye ya da önceki evrelerde karşılaşılan problemlere sonraki evrelerde yeni çözümler bulmaya bir güvence oluşturmadığını diğer kişilik kuramcılarının daha çok vurgulamıştır.

Ortayaş Çatışmaları

Yakınlığa karşı Yalıtılmışlık: (Intimacy versus Isolation). Altıncı evre yaşam döngüsünde ergenlik sonundan orta yaşlara kadar uzanan, aşağı yukarı flört ve erken aile dönemi olan genç yetişkinliktir. Bu ve bundan sonra betimlenecek olan evrelere klasik psikoanaliz yeni ya da temel hiçbir şey getirmemiştir. Erikson'a göre ise altıncı evreye kalıbını basan daha önce kazanılmış kişisel kimlik ve verimli çalışmada bulunma duyguları yeni bir kişilerarası boyut ortaya çıkarır ki, bu boyutun bir ucunda *yakınlık* öteki ucunda da *yalıtılmışlık* duyguları vardır.

Erikson'un yakınlıktan anladığı yalnızca sevişmek değildir. Ona göre yakınlık, süreç içinde kendini yitirme korkusu olmaksızın bir başkasıyla paylaşabilme ve bir başkasını sevebilme yetisidir. Kimlikte olduğu gibi yakınlıkta da başarı ya da başarısızlık artık yalnızca dolaylı yoldan anababaya bağlıdır. Burada da, kimlikte olduğu gibi, toplumsal koşullar yakınlık duygusunun gelişimine yardım edebilir ya da bu gelişmeye ket vurabilir. Aynı yolda, yakınlık cinselliği içermek zorunda değildir; arkadaşlar arasındaki ilişkiyi içerir. En tehlikeli koşullar altında birlikte döğüşmüş askerler birbirlerine karşı, yakınlığı en geniş anlamıyla örnekleyen, bir bağlılık duygusu geliştirirler. Eğer, arkadaşlarla ya da evlilikte eşle bir yakınlık duygusu kurulup geliştirilmemişse, Erikson'a göre, sonuç, bir yalıtılmışlık; paylaşmak ya da bakıp sevmek için kimsesi olmamak yani yalnızlık duygusudur.

Özgeciliğe karşı Kendine Dönüklük: (Generativity versus Self-Absorption). Yedinci evre-orta yaş ya da aşağı yukarı, ailedeki çocukların ergenliğe ulaştığı ve anababanın iş ve mesleklerinde yerleştikleri dönem - bir ucunda *özgecilik*, öbür ucunda da *kendine dönüklük* ve *durgunluk* duyguları bulunan yeni bir boyut gizini de birlikte getirir.

Özgecilikle, Erikson, kişinin dar anlamda ailesinin ötesindeki kişilerle, gelecek kuşaklarla ve bu kuşakların içinde yaşayacağı toplum ve dünya ile ilgilenmeye başlamasını anlatmak ister. Böylece, özgecilik yalnızca anababalarda değil, gençlerin iyiliğini ve dünyayı

genç kuşakların çalışıp yaşayabilecekleri daha iyi bir yer haline getirmeyi düşünen ve amaçlayan herhangi bir kişide de bulunabilir. Böyle bir özgecilik duygusunu geliştirememiş olanlar kendi kişisel gereksinim ve rahatlarının ilgilerinde ağır bastığı kendine dönüklük durumuna düşerler.

Bütünlüğe karşı Umutsuzluk: (Integrity versus Despair). Erikson'un evreler şemasındaki sekizinci ve son evre, aşağı yukarı, bireyin temel çabalarının tamamlanmak üzere olduğu, ciddi düşüncelere zaman bulunduğu - varsa torunlarla hoş zaman geçirildiği döneme rastlar. Bu dönemde öncelik kazanan boyutun bir ucunda *bütünlük* öteki ucunda ise *umutsuzluk* duygusu yer alır. Bütünlük duygusu, geçmişe yüksek bir doyunlukla bakabilme yetisinden doğar. Öteki, yani umutsuzluk ucunda geçmişine kaçırılmış fırsatlar, yanlış yönelimler dizini olarak bakan birey vardır. Yılların akşam karanlığında kişi yeniden başlamanın artık çok geç olduğunu farkına varır. Böyle birisi için kaçınılmaz sonuç, ne olabilir ya da ne yapılabilir idiğine ilişkin bir umutsuzluk duygusudur.

Psikoanaliz'e Yeni Katkıları

Buraya kadar Erikson'un betimlediği sekiz yaşam evresinden söz edildi. Kişilik gelişimine ve yetişkinlikte görülen duygusal bozuluklara geleneksel yaklaşım yolları için bu sekiz evrenin önemi çok büyüktür. Kişilik gelişiminin çocukluk ötesindeki evrelerini betimlemekle Erikson, orta yaşı ve olgunluğu da içeren yaşam evrelerinden herbirine özgü duygusal bunalımların olduğunu belirtmiştir. Böyle bir sav, klinik psikologu, yetişkin kişilik bunalımlarını hakkı ile çözmek için yetişkinin duygusal sorunlarını başarısızlıklar olarak görmekten ve yalnızca bebeklik zorlanma ve çatışmalarının kalıntıları olarak almaktan kurtarmıştır.

Ek olarak, kişilik gelişimine ilişkin bu görüş, başarılı gelişme için yükün bir bölümünü anababadan olarak, bireysel kişiliğin biçimlenmesinde kişinin kendisinin ve toplumun etkilerini gözönüne alır. Son olarak, geleneksel psikoanaliz görüşünü genişleterek, Erikson, gelişimin her döneminin zayıf olduğu kadar güçlü yanlarının da bulunduğunu ve herhangi bir gelişim evresindeki başarısızlıkların daha sonraki evrelerde elde edilecek başarılarla düzeltilebileceğini göstererek bizlere umut vermiştir.

Erikson'un psikoanalitik kurama getirdiği yenilikler belki de en iyi biçimde psikoanalitik öngörüğü gerçek tarihsel imgeleme ile yığurduğu psikotarihsel yazılarında örneklenmiştir. Çocuk ve Toplum'un 1950 de yayınlanmasından sonra, Erikson, geliştirdiği yaşam ev-

relerini tarihsel kişilerin incelenmesine uyguladı. Maxim Gorky, George Bernard Shaw ve Freud'un kendisi, Erikson'un dahice sayılabilecek bir dizi makalesine konu oldular. Bu çalışmalar, dar açıdan, tarihsel durum incelemeleri olmaktan çok, Erikson'un Avrupa yazını olduğu kadar sosyal ve siyasal tarihini de ne kadar iyi kavradığının kanıtlarıdır. Makalelerin herbirindeki bireyler yaşamlarının yaşadıkları dönem üzerine, yaşadıkları dönemin yaşamları üzerine yankılandığı gerçek tarihsel kişilerdi. Bu biyografik skeçler, Erikson'un daha sonraki tam biyografileri gibi, psikoanalitik kişilik çizimlerinde az rastlanır örneklerdir. Bunlarla, Erikson kişilik kuramına olduğu kadar tarihe de katkıda bulunmuştur. Psikobiyografideki çalışmaları, protestanlığın babası Martin Luther ve şiddete karşı tutumu ile ün yapmış Mahatma Gandhi hakkındaki uzun incelemeleri ile doruğuna ulaşmıştır. İlginç olanı ise, iki kişinin yaşamlarında Erikson'un kendi yaşamındakilere koşut öğeler bulunmasıdır. Martin Luther ve Mahatma Gandhi'nin yaşamlarında kendi yaşamındakilere benzer bunalımlar vardır. Luther'deki profesyonel kimlik bunalımı ve Gandhi'nin 48 yaşında iken Hindistan'da gerçekleştirdiği ilk barışçı gösterisi arasındaki özgecilik bunalımı gibi. Çocuk ve Toplum'u yayınladığı zaman Erikson da 48 yaşında idi.

Erikson'un psikiyatri, psikoloji, eğitim ve sosyal hizmet alanlarına katkılarına ilişkin geniş ve uluslararası üne karşın görüşlerinin hepsi eleştirisiz kabul görmemiştir. Douvan ve Adelson gibi psikologlar, Ergen Yaşamı adlı kitapta Erikson'un kimlik kuramının erkek çocuklar için geçerlilik olasılığına karşın, kızlar için geçerli olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu sav, kızların kimlik güçlenimini evlilik (ve yakınlığın) kurulmasından sonraya ertelediklerini vurgulayan bulgular üzerine temellenmiştir. Yazarlar, böyle bir ertelemenin, kadın kimliğinin bir ölçüde evlendiği kişinin kimliği ile biçimlenmesinden dolayı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Erikson ayrıca, insanlık ve insanın kendini iyileştirici güçleri hakkındaki aşırı iyimser görüşünden dolayı da eleştirilmiştir. Buna karşılık, Erikson'cu görüşün, insanı aşırı derecede olumsuz klasik Freud'cu görüşe karşı bir karşı denge oluşturduğu söylenebilir. Ne olursa olsun, Erikson kuramlarının psikoanaliz üzerinde yenileyici ve uyarıcı bir etkisi olmuştur. Bugün daha genç analizciler Freud'u yeni bir açıdan görmede, kuramlarını tümünden kabullenmeksizin bütünlüğünü anlamada, yeni bir özgürlükten söz etmektedirler. Erik Erikson'un çalışmalarında psikoanaliz, bir zamandan beri görmediği yeni bir güç kazanmış ve öngörülerini yetişkin kişiliğine ve tarihin geniş bir bölümüne uzatmıştır.